

CIHNAV DI ZAZAKIYA GIMGIMÊ DE

İbrahim Bingöl*

KURTE

Ev gotar li ser mijara cihnavan radiweste, bi taybetî di çarçoveya zazakiya devoka Gimgimê de. Wekî tê zanîn bi giştî cihnav di famkirina zimên de xwedî cihekî girîng in. Çawa bi saya xîçeke kevirekî dirokî arkeologek dikare taybetmendiyên serdemên borî derxe holê, zimannasek jî dikare tenê bi lêkolîneke li ser cihnavan, nexşeya rêzimana vî zimanî diyar bike. Di vê gotarê de em li ser cureyên cihnavan û bikaranîna wan rawestiyên.

Cihnav di vê xebatê de bi daneyên jî devoka Gimgimê û bi perspektîfeke tîpolojîk hatine vekolîn.

Bêjeyên Sereke: Zazakî, Rêzimana Zazakî, Devoka Gimgimê, Cihnav, Navdêr.

ABSTRACT

"Pronouns in the Zazaki of Gimgim's Accent"

This article deals with the subject of pronoun in Gimgim's zazaki accent. As known, pronoun takes an important place in understanding a language. Just as an archaeologist can reveal the features of ancient periods via a part of stone, a map of a grammar of a language can be drawn via a research on pronouns on the language. This article focuses on the kinds of pronoun and their usages in the Gimgim's accent.

In this article the subject of pronoun is examined according to data based on Gimgim's accent, in terms of the typological aspect.

Key Words: Zazaki, Grammar of Zazakî, Gimgim's accent, Pronoun, Noun.

---

* Xwendekarê doktorayê ye li Şaxa Makezanista Ziman û Wêjeya Kurdî ya Zanîngeha Zaxoyê
ibrahimbingol@hotmail.com

DESTPÊK

Di zimên de mijara cihnavan gelekî girîng e. Cihnav axaftin û nivîsandina zimên herikbar dikin. Dubarekirina navdêran kêr dikin. Di gelek zimanan de cihnav piranî ji peyvên kurt çêdibin û ev taybetmendiyê cihnavan, axaftin û nivîsandinê hêsan dikin. Bi vî awayî mirov bi saya cihnavan dikare bi lez û herikbar biaxive û binivîse.

Wekî tê zanîn sê devokên zazakî yê mezî hene. Ev sê devok wekî devoka bakur, devoka navendî û devoka başûr hatine dabeşkirin. Xuya ye ku ev dabeşkirina van devokan li gor herêman hatiye kirin, lê bi vî awayî hinek tevlihevî çêdibin. Li gor mezheban dabeşkirin çêtir xuya dike. Em dikarin van sê devokên mezî wiha dabeş bikin:

1. Yê ku dibêjin “**Heq razî bo/Xwede razî be**” yanê devoka bakur, piraniya wan Elewî ne.
2. Yê ku dibêjin “**Homa razî bo/Xwede razî be**” yanê devoka navendî, piraniya wan Şafî ne.
3. Yê ku dibêjin “**Allah razî bo/Xwede razî be**” yanê devoka başûr, piraniya wan Henefî ne. (Çağlayan (2016), r. 203)

Devoka Gimgimê dikeve nav grûba “**Heq razî bo**”. Em dikarin bibêjin di Gimgimê de axêverên vê devokê hema hema hemû Elewî ne.

Wekî tê zanîn zazakî hin jî nehatiye standardîzekirin. Ji bo standardîzekirina zazakî, hewce ye ku li ser her devokê xebatên taybet bînin çêkin. Heta niha li ser devokên zazakî kêr xebat hatine encamdan. Em di vî gotarê de ji bo vî armancê, li ser mijara cihnavan radiwestin.

Wekî tê zanîn di xebatên zimên de du rêbazên bingehîn hene (Aksan, 2009, r. 37):

1. Rêbaza senkronîk
2. Rêbaza diyakronîk

Ji ber ku rêbaza diyakronîk karekî dirêj û kûr dixwaze, me li vir mijara xwe wekî senkronîk vekola. Bi gotineke din îro di axaftinê de di devoka Gimgimê de cihnav çawa tînan bikaranînin, em li ser vî mijarê rawestiyên. Ji ber ku li ber destê me bi gelemperî derbarê zazakî de, bi taybetî jî derbarê devoka Gimgimê de deqên kevin û orijînal tunene, em nikarin bi kûrahî rêbaza diyakronîk bi kar bînin.

Senkronîk bêjeyê yewnaniya kevin e. Bêjeyê hevedudanî ye. Ji daçeka **σύν** (hem) û **χρόνος** (dem)ê pêk aniye û maneya “**hemdemî**” dide. Ev rêbaz rastî û rewşên zimanekî zindî tespît dike û wan teswîr dike. Lêbelê bandor û sebebên van tiştan venakole (Aksan, 2009, r. 38)

1. CIHNAV (PRONOUN)

Em dikarin bibêjin ku cihnav bi awayekî din navdêr e. Şûna navdêran digire. Ji ber vê yekê di zimên de rola navdêran çawa be, rola cihnavan jî wisa e. Çawa navdêr di sê rewşan de xuya dibin, cihnav jî di sê rewşan de xuya dibin. Bikaranîna cihnavan di rewşa bangkirinê de, ne ewqas fonksiyonel e. Ji ber vê yekê em li ser vê pir nasekinin û bi tenê çend mînakan didin û derbas dibin.

Cihnav di rewşa bangkirinê de ji bo nêr **ero** yan jî **lo**; ji bo mê **erê** yan jî **lê** ye.

Mînak:

Ero! Hela bê! ‘Lo! Hela were!’

Erê! Hela bê! ‘Lê! Hela were!’

Lo! Ti çi wazena! ‘Lo! Tu çi dixwazî!’

Lê! Ti çi wazena! ‘Lê! Tu çi dixwazî!’

1.1 Cihnavên Kesî (Personal Pronoun)

Di gelek zimanan de cihnavên kesî wekî du bir tên dabeşkirin: Cihnavên kesî ji bo karayê; cihnavên kesî ji bo bireserê. Lêbelê em di zazakî de nikarin wisa dabeş bikin. Ji ber ku zazakî niv-ergatîf (split ergativity) e, em ancax dikarin cihnavên kesî wekî xwerû û tewandî dabeş bikin:

Tablo 1. Cihnavên kesî yên xwerû û tewandî

Xwerû		Tewandî	
Zazakî	Kurmancî	Zazakî	Kurmancî
Ez	Ez	Mi	Mîn
Ti	Tu	To	Te
O (nêr)	Ew	Ê	Wî
A (mê)	Ew	Aye	Wê
Ma	Em	Ma	Me
Şima	Hûn	Şima	We
Ê (pirhejmar)	Ew	Înan (îne)	Wan

Nîşe: Di devoka Gimgimê de pir caran şûna “**ti**”yê de “**to**” tê bikaranîn. (Jandil, 1999, r. 32). Xuya ye ke ew jî nîşana destpêka windabûna ergatîfiyê ye.

1.1.1. Yêñ Xwerû

1. Dema ku lêker têneper be, di hemû deman de di erka karayê (**subject**) de her tim cihnavên xwerû tên bikaranîn.

Mînak di dema niha de:

Ez şono. ‘Ez diçim.’

Ti şona. ‘Tu diçî.’

O şono. ‘Ew diçe.’ (nêr, yekhejmar)

A şona. ‘Ew diçe.’ (mê, yekhejmar)

Ma şonîme. ‘Em diçin.’

Şima şonê. ‘Hûn diçin.’

Ê şonê. ‘Ew diçin.’ (pirhejmar)

Wekî tê dîtîn ku di mînakên jorîn de lêkera têneper “**şiyene**” hatiye bikaranîn û hemû cihnav jî xwerû û di erka karayê de ne.

Mînak di dema borî de:

Ez kewto ra. ‘Ez raketim.’

Ti kewta ra. ‘Tu raketî.’

O kewto ra. ‘Ew raket.’ (nêr, yekhejmar)

A kewta ra. ‘Ew raket.’ (mê, yekhejmar)

Ma kewtîme ra. ‘Em raketin.’

Şima kewtê ra. ‘Hûn raketin.’

Ê kewtê ra. ‘Ew raketin.’

Di mînakên jorîn de lêkera “**rakewtene/raketin**” hatiye bikaranîn. Wekî tê zanîn lêkera “**raketin**” têneper e.

2. Dema ku lêker têper be, tenê di demên borî de di erka bireserê (**object**) de cihnavên xwerû tên bikaranîn.

Mînak di dema borî de:

Mi **ti** kîştâ. ‘Min **tu** kuştî.’

To **ez** kîştâ. ‘Te **ez** kuştim.’

Ê **ma** kîştîme. ‘Wî **em** kuştin.’

Aye **şima** kîştî. ‘Wê **hûn** kuştin.’

Ma **o** kîşt. ‘Me **ew** kuşt.’ (yekhejmar, nêr)

Şima **ê** kîştî. ‘We **ew** kuştin.’ (pirhejmar)

Înan **a** kîşte. ‘Wan **ew** kuşt.’ (yekhejmar, mê)

Di mînakên jorîn de lêkera “**kîştene/kuştin**” hatiye bikaranîn. Wekî tê zanîn lêkera “**kuştin**” têper e. Ji ber vê yekê bireserên vê lêkerê, wekî cihnavên xwerû hatine bikaranîn. Lê dema ku di heman rewşê de daçek bên bikaranîn, cihnavên xwerû nikarin bên bikaranîn. Çunkî em dizanin ku bi daçekan re her tim cihnavên tewandî tên bikaranîn.

Mînak:

Mi **to** ra zaf hes kerd. ‘Min ji **te** zaf hez kir.’

Li vir hem biker hem jî biresera lêkerê tewandî ye. Biker ji ber ergatîfîyê; bireser jî ji ber daçekê hatiye tewandin.

Nîşe: Çi biker be, çi bireser be, lêker her tim li gor cihnav an jî navdêrên xwerû tên kişandin.

1.1.2.Yên Tewandî

1. Di dema borî de dema ku lêker têper be, di erka karayê de her tim cihnavên tewandî tên bikaranîn:

Mînak:

Mi saye werde. ‘**Min** sêv xwar.’

To saye werde. ‘**Te** sêv xwar.’

Ê saye werde. ‘**Wî** sêv xwar.’

Aye saye werde. ‘**Wê** sêv xwar.’

Ma saye werde. ‘**Me** sêv xwar.’

Şima saye werde. ‘**We** sêv xwar.’

Înan saye werde. ‘**Wan** sêv xwar.’

Ji mînakên jorîn xuya dike ku lêkera “**werdene/xwarin**” têper e û di dema borî de jî cihnavên tewandî wekî biker hatine bikaranîn.

2. Di fraza cihnavî (pronoun phrase) de cihnavên kesî yê tewandî di erka ravekerê de tên bikaranîn.

Mînak:

Waya **mi** ‘xwişka **min**.’

Birayê **to** ‘birayê **te**.’

Destê **ê** ‘destê **wî**.’

Goşarê **aye** ‘guhara **wê**.’

Dewa **ma** ‘gundê **me.**’

Mahîna **şima** ‘mehîna **we.**’

Hêgayê **înan** ‘zeviyê **wan.**’

3. Bi daçekan re her tim cihnavên tewandî tên bikaranîn.

Mînak:

Hesenî **pê înan** leqî kerd. ‘Hesenî **bi wan** henek kirin.’

To qey **mi rê** çiyê negirewt? ‘Te çima **ji min re** tiştêkî negirt?’

Ê ra mevajê. ‘**Ji wî re** mebêje.’

1.2 Cihnavên Nîşander (Demonstrative Pronouns)

Wekî cihnavên kesî, cihnavên nîşander jî du kom in: Xwerû û tewandî. Du cihnavên nîşander hene, yek ji bo kes û tiştên dûr; yek jî ji bo kes û tiştên nêzîk e. Em wan di tabloyê de bidin:

Tablo 2. Cihnavên xwerû û tewandî yên ji bo nêzîk û dûr

	Xwerû			Tewandî		
	Nêr	Mê	Pirhejmar	Nêr	Mê	Pirhejmar
Nêzîk	No ‘ev’	Na ‘ev’	Nê ‘ev’	Nê ‘vî’	Naye ‘vê’	Nînan (nînê) ‘van’
Dûr	O ‘ew’	A ‘ew’	Ê ‘ew’	Ê ‘wî’	Aye ‘wê’	Înan (îne) ‘wan’

Ji bo nêzîk û xwerû

No weş o. ‘**Ev** xweş e.’ (nêr, yekhejmar)

Na weş a. ‘**Ev** xweş e.’ (mê, yekhejmar)

Nê weş ê. ‘**Ev** xweş in.’ (pirhejmar)

Ji bo dûr û xwerû

O weş o. ‘**Ew** xweş e.’ (nêr, yekhejmar)

A weş a. ‘**Ew** xweş e.’ (mê, yekhejmar)

Ê weş ê. ‘**Ew** xweş in.’ (pirhejmar)

Ji bo nêzîk û tewandî

Nê keylî goşt werd. ‘**Vî** gelek goşt xwar.’ (nêr, yekhejmar)

Naye keylî goşt werd. ‘**Vê** gelek goşt xwar.’ (mê, yekhejmar)

Nînan keylî goşt werd. ‘**Van** gelek goşt xwar.’ (pirhejmar)

Ji bo dûr û tewandî

Ê keylî goşt werd. ‘**Wî** gelek goşt xwar.’ (nêr, yekhejmar)

Aye keylî goşt werd. ‘**Wê** gelek goşt xwar.’ (mê, yekhejmar)

Înan keylî goşt werd. ‘**Wan** gelek goşt xwar.’ (pirhejmar)

Di îzafeya cihnavan de cihnavên nişander yên tewandî di erka ravekerê de tên bikaranîn.

Mînak:

Wareyê **înan** ‘zozanê **wan**.’

Kavirên **nînan** ‘berxên **van**.’

Halê **nê** ‘rewşa **vî**.’

Halê **naye** ‘rewşa **vê**.’

Astorê **ê** ‘hespê **wî**.’

Mahîna **aye** ‘mehîna **wê**.’

Bi daçekan re:

Hesenî pê **înan** leqî kerd. ‘Hesenî bi **wan** henek kir.’

To qey **nê** rê çiyê negirewt? ‘Te çima ji **vî** re tiştê negirt?’

Ê ra mevajê. ‘Ji **wî** re mebêje.’

Naye no qese nêva. ‘**Vê** ev qise negot.’

Nîşe: Heke em bixwazin cihnavên nişander yên nêzîk zêdetir diyar bikin û wateya şanîdanê xurt bikin wê demê pêşgira “**a**”yê tînin pêşiya cihnavan.

Mînak:

No → **a** no

Na → **a** na

Nê → **a** nê

Nê → **a** nê

Naye → **a** naye

Nînan → **a** nînan

Ji bo nêzîk û nêr û xwerû mînak:

A no weş o. 'A ev xweş e.'

Ji bo nêzîk û mê û xwerû mînak:

A na weş a. 'A ev xweş e.'

Ji bo nêzîk û pirhejmar û xwerû mînak:

A nê weş ê. 'A ev xweş in.'

Ji bo nêzîk û nêr û tewandî mînak:

A nê xeylî goşt werd. 'A vî gelek goşt xwar.'

Ji bo nêzîk û mê û tewandî mînak:

A naye xeylî goşt werd. 'A vê gelek goşt xwar.'

Ji bo nêzîk û pirhejmar û tewandî mînak:

A nînan xeylî goşt werd. 'A van gelek/xêlî goşt xwar.'

1.3 Cihnavaya Vegerok (Reflexive Pronoun)

Di zazakî de cihnavaya vegerok "xo" ye. Di hevokê de cihnavaya vegerok her tim li gor karayê (subject) diçe, bi gotineke din karê ku tê kirin li karayê vedigerîne. Cihnavaya vegerok tu carî naguhere. Her tim yekhejmar û ji aliyê zayendê ve jî nêtar e.

Mînak:

Ez **xo** şevkneno. 'Ez **xwe** diparêzim.'

Ti **xo** bena cêr, ana cor. 'Tu **xwe** dibî jêr, tînî jor.'

O **xo** şuno. 'Ew **xwe** dişo.'

Aye qutiye de **xo** dî. 'Wê di neynikê de **xwe** dît.'

Ma qutiye de **xo** dî. 'Me di neynikê de **xwe** dît.'

Cihnavaya vegerok di îzafeyê de wekî ravekerê tê bikaranîn:

Ê **piyê xo** berd nêweşxane. 'Wî **bavê xwe** bir nexweşxaneyê.'

Aye **hevalê xo** ra va: roj baş. 'Wê ji **hevalê xwe** re got: roj baş.'

Birayê mi **porê xo** şane kerd. 'Birayê min **porê xwe** şe kir.'

Nîşe: Dema ku em daçeka "bi"yê bînin pêşiya cihnavaya vegorek "xo" yan jî bikin navbera du "xo"yan, wê demê wateya "tenê" yan jî "bi serê xwe" bi dest dixin, bi gotineke din wê wateyê dide ku karayê karek bi tena serê xwe kiriye. Ev cihnav heke du caran li pey hev bê gotin, dîsa wateya "xwe bi xwe" dide.

Mînak:

Ez **bix**o şiyoyewê înan. ‘Ez **bixwe** çûm ba wan.’

Ê **bix**o waşt. ‘Wî **bixwe** xwest.’

Lajê mi **xo bi xo** xebetîno. ‘Kurê min **xwe bi xwe** dixebite.’

Xalê maya min zaf biyo kal, endî **xo xo** de qesey keno. ‘Xalê dêya min zaf kal bûye, êdî **xwe bi xwe** dipeyive.’

Nîşe: Dema ku mirov li taybetmendiyan cihnavên xwerû û tewandî binêre, derdikeve holê ku cihnavê veegerok “**xo**” her tim di rewşa tewandî de ye. Mesela wekî me li jor mînak dane, di fraza cihnavî de cihnavê “**xo**” dikare bibe raveker, baş tê zanîn ku cihnavên xwerû tu carî nabin raveker. Bo nimûne em nikarin di şûna “pênûsa **min**” de bibejin “pênûsa **ez**”.

Ji aliyê din ve dema ku cihnavê veegerok “**xo**” di dema borî de bi lêkerên têper re tê bikaranîn, paşgîrên kesî nayên dawîya rehên lêkeran, bi gotineke din wekî **xwe dimînin**. Ew jî tê wê wateyê ku bireserên van lêkeran jî di rewşa tewandî de ne. Çimkî hem di zazakî de hem jî di kurmancî de di hevokekê de lêker her tim li gor navdêr an jî cihnavê xwerû diçe, bi gotineke din biker an jî biresera hevokê, ji wan kîjan xwerû be, lêkera hevokê bi wê re rêkdikeve.

Bo nimûne:

Mi **xo dî**. ‘Min **xwe dît**.’

To **xo dî**. ‘Te **xwe dît**.’

Ê **xo dî**. ‘Wî **xwe dît**.’

Aye **xo dî**. ‘Wê **xwe dît**.’

Ma **xo dî**. ‘Me **xwe dît**.’

Şima **xo dî**. ‘We **xwe dît**.’

Înan **xo dî**. ‘Wan **xwe dît**.’

Di van mînakên jorîn de ji ber ku di hevokan de wekî biker yan jî bireser navdêr an jî cihnavên xwerû nînin, lêkera “**diyene/dîtin**” wekî “reha dema borî” maye. Ev jî tê wê wateyê ku biresera wan hevokan “**xo**” di rewşa tewandî de ye.

1.4 Cihnavên Pirsyarî (Interrogative Pronouns)

Cihnavên “**xo**” û “**çî**” ne tê de, wekî cihnavên din, cihnavên pirsyarî jî ji aliye rewş, mêjer û zayendê ve tînin kişandin.

Tablo 3. Cihnavên ji bo pirsîna kesan

Xwerû			Tewandî		
Nêr	Mê	Pirhejmar	Nêr	Mê	Pirhejmar
Kam 'kî'	Kame 'kî'	-	Kamî 'kê'	Kame 'kê'	-

Di rewşa xwerû de pirsîna karayê

Kam ame? 'Kî hat?'

Hesen ame. 'Hesen hat.'

Kame amê? 'Kî hat?'

Zozane amê. 'Zozan hat.'

Nîşe: Wekî zimanê îngilîzî, di zazakî de jî dema ku biker bê pirsîn, biker çî yekhejmar çî pirhejmar be, pirs wekî yekhejmar û nêr tê pirsîn.

98

Mînak:

Who is coming? **Kam** êno? 'Kî tê?'

Bersiva pirsîna jorîn li gor karayê dikare yekhejmar an jî pirhejmar be.

Kam êno? 'Kî tê?'

Hesen êno. 'Hesen tê.'

Xezale êna. 'Xezal tê.'

Hesen û Xezale ênê. 'Hesen û Xezal tîn.'

Lêbelê dema ku mirov karaya mê û yekhejmar bipirse, wê demê divê bi cihnavaya "kame"yê bê pirsîn.

Heke mirov bi taybetî kesan bipirse, divê cihnavaya "kam"ê dubare bike. Lê di vê rewşê de lêker dîsa yekhejmar e.

Mînak.

Kam kam ame? 'Kî kî hatine?'

Ehmed û Mehemed amî. 'Ehmed û Mehemed hatine.'

Mînak:

Kame êna? ‘**Kî** tê?’

Xezale êna. ‘**Xezal** tê.’

Bi vê pirsê bikera yekhejmar û mê hatiye pirsîn. Xwediyê vê pirsê dizane ku kesê ku tê zayenda wê mê ye lê bi nasnameya wê nizane. Bersiva vê pirsê bivê nevê mê ye.

Pirsîna bikerê di rewşa tewandî de

Kamî werd? ‘**Kê** xwar?’

Hesenî werd. ‘Hesenî xwar.’

Kame werd? ‘**Kê** xwar?’

Xezale werd. ‘Xezalê xwar.’ (yekhejmar, mê)

Li jor di paragrafa nîşeyê de tiştên ku ji bo rewşa xwerû hatine, ji bo rewşa tewandî jî derbas dibin.

Pirsîna bireserê di rewşa xwerû de

Ê kam berd mektebe. ‘Wî kî bir mektebê.’ (yekhejmar, nêr)

Ê kame berde mektebe. ‘Wî kî bir mektebê.’ (yekhejmar, mê)

Ê kamî berdî mektebe. ‘Wî kî birin mektebê.’ (pirhejmar)

Pirsîna bireserê di rewşa tewandî de

O kamî beno mektebe. ‘Ew kê dibe mektebê.’ (yekhejmar, nêr)

O kame beno mektebe. ‘Ew kê dibe mektebê.’ (mê, yekhejmar)

O kamî beno mektebe. ‘Ew kê dibe mektebê.’ (pirhejmar)

Cihnav ji bo pirsîna tiştan:

Çi biker be, çi bireser be, dema ku tiştên pirsîn cihnav “çî”yê tê bikaranîn. Cihnav “çî”yê di vî warî de nêtar e, li gor rewşan naguhere.

Pirsîna bikerê di rewşa xwerû de

Bersiv: Dîk rema. ‘**Dîk** reviya.’ (nêr)

Pirs: Çi rema? ‘**Çi** reviya?’

Bersiv: Kerge remê ‘**Mirîşk** reviya.’ (mê)

Pirs: Çi rema? ‘**Çi** reviya?’

Bersiv: Dîkî ‘remay. ‘**Dîk** reviyay.’ (pirhejmar)

Pirs: Çi rema? ‘**Çi** reviya?’

Pirsîna bikerê di rewşa tewandî de

Bersiv: Dîkî kerge fetelnê. ‘Dîkî mirîşk qewirand.’

Pirs: Çi kerge fetelnê? ‘Çi mirîşk qewirand?’

Bersiv: Kerge dik fetelna. ‘Mirîşkê dik qewirand.’ (yekhejmar, mê)

Pirs: Çi dik fetelna? ‘Çi dik qewirand?’

Bersiv: Dîkan kerge fetelnê. ‘Dîkan mirîşk qewirand.’ (pirhejmar)

Pirs: Çi kerge fetelnê? ‘Çi mirîşk qewirand?’

Pirsîna bireserê di rewşa xwerû de

Bersiv: Azadî saye werde. ‘Azadî sêv xwar.’ (yekhejmar, mê)

Pirs: Azadî çi werd? ‘Azadî çi xwar?’

Bersiv: Azadî goşt werd. ‘Azadî goşt xwar.’ (yekhejmar, nêr)

Pirs: Azadî çi werd? ‘Azadî çi xwar?’

Bersiv: Azadî sayî werdî. ‘Azadî sêv xwarin.’ (pirhejmar)

Pirs: Azadî çi werd? ‘Azadî çi xwar?’

Pirsîna bireserê di rewşa tewandî de

Bersiv: Azad saye weno. ‘Azad sêvê dixwe.’ (yekhejmar, mê)

Pirs: Azad çi weno? ‘Azad çi dixwe?’

Bersiv: Azad dîkî weno. ‘Azad dîkî dixwe.’ (yekhejmar, nêr)

Pirs: Azad çi weno? ‘Azad çi dixwe?’

Bersiv: Azad sayan weno. ‘Azad sêvan dixwe.’ (pirhejmar)

Pirs: Azad çi weno? ‘Azad çi dixwe?’

1.4.1 Cihnav Kamjîn/Kamjîne ‘Kîjan’

Ev cihnav li gor rewş, zayend û mêjerê diguhere.

Tablo 4. Cihnav Kamjîn/Kamjîne

Xwerû			Tewandî		
Nêr	Mê	Pirhejmar	Nêr	Mê	Pirhejmar
Kamjîn ‘kîjan’	Kamjîne ‘kîjan’	Kamjînî ‘kîjan’	Kamjînî ‘kîjanî’	Kamjîne ‘kîjanê’	Kamjînan ‘kîjanan’

Pirsîna karayê di rewşa xwerû de

Kamjî rema? ‘**Kîjan** reviya?’ (yekhejmar, nêr)

Kamjîne remê? ‘**Kîjan** reviya?’ (yekhejmar, mê)

Kamjînî remay? ‘**Kîjan** reviyay?’ (pirhejmar)

Pirsîna bireserê di rewşa tewandî de

Ti **kamjînî** bena? ‘Tu **kîjanî** dibî?’ (yekhejmar, nêr)

Ti **kamjîne** bena? ‘Tu **kîjanê** dibî?’ (yekhejmar, mê)

Ti **kamjînan** bena? ‘Tu **kîjanan** dibî?’ (pirhejmar)

1.4.2 Cihnav “Kotî” ‘li ku’

Cihnav “**kotî**” digel daçekan jî tê bikaranîn û pirsîna cihan dîke û li gor rewş, zayend û mêjerê naguhere.

Hesen **kotî** yo? ‘Hesen **li ku** ye?’

Hesen çê der o. ‘Hesen **li malê** ye.’

Hesen **kotî ra** yo? ‘Hesen **ji ku** ye?’

Hesen Mûş ra wo. ‘Hesen **ji Mûşê** ye.’

Hesen **ver ba kotî** şono? ‘Hesen **ber bi ku** diçe?’

Hesen ver ba Mûşî şono. ‘Hesen **ber bi Mûşê** diçe.’

1.4.3 Cihnav “Key” ‘Kengî’ ‘Kengê’

Cihnav “**key**” digel daçekan jî tê bikaranîn, pirsîna dema rûdanan dîke û li gorî rewş, zayend û mêjerê naguhere.

Ti **key** êna çê? ‘Tu **kengê** tê malê?’

Ez meşte êno çê. ‘Ez sibe **têm malê**.’

Karê înan hetanî **key** qedîno? ‘Karê wan heta **kengê** diqede?’

Karê înan meşte nê bîro qedîno? ‘Karê wan sibe ne **dusibe** diqede?’

1.4.4 Cihnavên “Çi Waxt” û “Çi Taw”ê

Pirsên ku li jor bi cihnav “**key**”ê hatine gotin, bi “**çi waxt**” an jî bi “**çi taw**”ê bîna gotin wateya wan naguhere.

Ti **çi waxt** êna çê? ‘Tu **kengê** têyî malê?’

Ti **çi taw** êna çê? ‘Tu **kengê** têyî malê?’

Karê înan hetanî **çi waxt** qedîno? ‘Karê wan hetanî **kengê** diqede?’

Karê înan hetanî **çi taw** qedîno? ‘Karê wan hetanî **kengê** diqede?’

1.4.5 Cihnavaya “Se”yê ‘Çawa’

Cihnavaya “se” pirsaya rewşan dike û li gorî rewş, zayend û mêjerê naguhere.

Ti se ama îta? ‘Tu çawa hatî vir?’

Ez ebi otobuse amo îta. ‘Ez bi otobusê hatim vir.’

Ê mêrikî no bon se viraşt? ‘Wî zilamî ew xanî çawa ava kir?’

A çeneke serê xo se şûna? ‘Ew keçik serê xwe çawa dişo?’

Cihnavaya “se” bi lêkerên “kerdene/kirin” û “vatene/gotin” re tê wateya cihnavaya “çî”yê.

Mînak:

Ti se vana? ‘Tu çî dibêjî?’

Ez vano “meşo”. ‘Ez dibêjim “meçe”.

‘Ti se kena? ‘Tu çî dikî?’

1.4.6 Cihnavaya “Qey”ê ‘Çima’

Cihnavaya “qey” pirsaya sebebana dike û li gorî rewş, zayend û mêjerê naguhere.

Erê! Tu qey nêna? Erê! Tu çima nayî?’

Ma qey ê ra nêvano? Ma çima ji wî ra nabêje?

Piyê to na şodir qey şî sûke? ‘Bavê te vê sibê çima çû bajêr?’

1.4.7 Cihnavaya “Çinay ra”yê ‘Çima’

Cihnavaya “çinay ra” jî wekî cihnavaya “qey” pirsaya sebebana dike û li gorî rewş, zayend û mêjerê naguhere. Em dikarin bibêjin cihnavaya “qey” dişibe cihnavaya “why” ya îngilîzî, cihnavaya “çinay ra” jî dişibe cihnavaya “what for” a îngilîzî.

Erê! Tu çinay ra nêna? Erê! Tu çima nayê?’

Ma çinay ra ê ra nêvano? Ma çima ji wî re nabêje?

Piyê to na şodir çinay ra şî sûke? ‘Bavê te vê sibê çima çû bajêr?’

1.4.8 Cihnavaya “Çend”ê ‘Çend’

Cihnavaya “çend” pirsaya jimara tiştan dike û ji ber ku bi xwezayî her tim pirhejmar e, yekhejmar nayê bikaranîn. Li gorî rewşê tê tewandin, lêbelê ji aliyê zayendê ve nêtar e.

Çend amî? ‘Çend hatin?’

Vîst amî. Bîst hatin.

Çendan werd? ‘Çendan xwar?’

Desan werd. ‘Dehan xwar.’

1.4.9 Cihnav “Çiqas”ê ‘Çiqas’

Cihnav “çiqas” pirs mîqdara tiştan dike û li gor rewş, zayend û mêjerê naguhere.

Des çuvalî ardê mi estê. Ti çiqas wazena? ‘Deh çewal ardên min hene.’ ‘Tu çiqas dixwazî?’

Ez şono dukan ra tîrî ano. To rê çiqas biyarî? ‘Ez diçim dukanê tirî tînim.’ ‘Ji te re çiqas bînim.’

Çiqas mend, çiqas vîndî bî? ‘Çiqas ma, çiqas wenda bû?’

1.5 Cihnavên Xwedîtiyê (Possessive Pronouns)

Cihnavên xwedîtiyê ji veqetandeka “ê”yê, cihnavên kesî yê tewandî, cihnavên nîşander ên tewandî û cihnavê vegekê pêk tên.

Bi cihnavên kesî yê tewandî re:

Ê min: Na qeleme ê min a. ‘Ev qelem a min e.’

Ê to: Çêyê pê koyî ê to yo. ‘Xaniyê paş çiyê ê te ye.’

Ê (d)ê: Kerga siyaye ê (d)ê ya. ‘Mirîşka reş a wî ye.’

Ê (d)aye: Na fistane ê (d)ay a. ‘Ev fistan a wê ye.’

Ê ma: No îni ê man o. ‘Ev kanî ê me ye.’

Ê şima: O îni jî ê şiman o. ‘Ew kanî jî a we ye.’

Ê (d)înan: Dewa jorî ê (d)înan a. ‘Gundê jor ê wan e.’

Bi cihnavên nîşander ên tewandî re:

Ê nê: Kerga siyaye ê nê ya. ‘Mirîşka reş a vî ye.’

Ê naye: Na fistane ê nay a. ‘Ev fistan a vê ye.’

Ê nînan: Dewa jorî ê nînan a. ‘Gundê jor ê van e.’

Bi cihnavê vegekê re:

Ji ber ku cihnav “xo”yê ji aliyê rewş, mêjer û zayendê ve naguhere, ji bo hemû rewşan tenê formeke wê heye: “ê xo”

Her kesî çêyê xo viraşt. Mi hêna ê xo nêviraşt. ‘Her kesî xaniyê xwe ava kir. Min hîn ê xwe ava nekiriye.’

Ma para xo nêwerde. Ma ê xo da înan. ‘Me para xwe nexwar. Me a xwe da wan.’

To kincê xo ardê? Mi ê xo niyardê. ‘Te kincên xwe anîn? Min ên xwe neanîn.’

1.6 Cihnavên Nebinavkirî

Ev cihnav şûna navdêrên nebinavkirî digirin. Hin cihnavên nebinavkirî ev in: tayê ‘hin’, kes,ju ‘yek’, filan, ewk, çi, çiyê ‘tişteke’, pêro ‘hemû’, çend, zafine ‘gelek’, her kes, her çî, kulî ‘hemû’, mordem ‘mirov’.

1.6.1 Cihnav “Ju”yê ‘Yek’

Ev cihnav bi xwezayî yekhejmar e. Li gor rewş û zayendê diguhere.

Mînak:

Ju ame. ‘Yek hat.’ (yekhejmar, nêr, xwerû)

Juye amê. ‘Yek hat.’ (yekhejmar, mê, xwerû)

Juyî non werd. ‘Yekî nan xwar.’ (yekhejmar, nêr, tewandî)

Juye non werd. ‘Yekê nan xwar.’ (yekhejmar, mê, tewandî)

1.6.2 Cihnav “Kes”ê

Ev cihnav bi xwezayî yekhejmar û nêr e. Piranî di pirsan de tê bikaranîn. Li gor rewşê diguhere.

Mînak:

Kes ame? ‘Kes hat?’ (yekhejmar, nêr, xwerû)

Kesî non werd? ‘Kesî nan xwar?’ (yekhejmar, nêr, tewandî)

Nîşe: Ev cihnav piranî di hevokên neyînî de tê bikaranîn.

Mînak:

Kes nîşkîno vajo ke şîma çiyê nêkerdo. ‘Kes nikare bibêje ku we tişteke nekiriye.’

1.6.3 Cihnav “Tayê” ‘Hin’

Ev cihnav bi xwezayî pirhejmar e. Li gor rewş û zayendê diguhere.

Mînak:

Tayê amî, tayê şî. ‘Hin hatin, hin çûn.’ (pirhejmar)

Tayîne werd, tayîne newerd. ‘Hinan xwar, hinan nexwar.’ (pirhejmar, tewandî)

1.6.4 Cihnav “Zêde”yê

Ev cihnav bi xwezayî her tim pirhejmar e. Lewra ji aliyê zayendê ve nêtar e.

Zêde amî. ‘Zêde hatin.’ (xwerû)

Zêdîne werd. ‘Gelekan xwar.’ (tewandî)

1.6.5 Cihnav “Zaf”ê ‘Gelek’

Zaf amî. ‘gelek hatin.’ (xwerû)

Zafînê werd. ‘Gelekan xwar.’ (tewandî)

1.6.6 Cihnavên “Kulî” û “Pêro”yê ‘Hemû’

Ev cihnav bi xwezayî her tim pirhejmar in. Lewra ji aliyê zayendê ve nêtar in.

Mînak:

Kulî amî, **kulî** şî. ‘Hemû hatin, hemû çûn.’ (xwerû)

Pêro amî, **pêro** şî. ‘Hemû hatin, hemû çûn.’ (xwerû)

Kulîne werd. ‘Hemûyan xwar.’ (tewandî)

Pêrone non werd. ‘Hemûyan nan xwar.’ (tewandî)

Nîşe: Di rewşa tewandî de, hem cihnav “**tayê**” hem cihnav “**kulî**” hem jî cihnav “**pêro**”yê dema ku morfema pirhejmariyê “**an**”ê digirin, “**tayê+an**” dibe “**tayîne**”; “**kulî+an**” dibe “**kulîne**”, “**pêro + an**” dibe “**pêrone**”.

1.7 Cihnav Lihevxiştî: “Ci” ‘Jê’

Ev cihnav bi xwezayî yekhejmar e. Ji aliyê zayendê ve nêtar e. Her tim di rewşa tewandî de ye.

Mînak:

Ê ra vajê, ez ê karî nêkeno. ‘**Ji wî re** bibêjin, ez wî karî nakim.’

Ci ra vajê, ez ê karî nêkeno. ‘**Jê re** bibêjin, ez wî karî nakim.’

Aye ra vajê, ez ê karî nêkeno. ‘**Ji wê re** bibêjin, ez wî karî nakim.’

Ci ra vajê, ez ê karî nêkeno. ‘**Jê re** bibêjin, ez wî karî nakim.’

1.7.1 Cihnav “Pê”yê

Ev cihnav her tim di rewşa tewandî de ye û ji aliyê zayendê ve nêtar e.

Mînak:

Bi ê lajekî kay meke. 'Bi wî lawikî melîze.'

Pê kay meke. 'Pê melîze.'

Ti bi a kardî çi kena hurdfî? 'Tu bi wê kêrê çi hûr dikî?'

Ez pê sayê kena hurdfî. 'Ez pê sêvê hûr dikim?'

Ma bi aye zaf huyayîme. 'Em bi wê gelek kenîyan.'

Ma zaf pê huyayîme. 'Em gelek pê kenîyan.'

Bi ê hevdrîya xo ano. Bi wî hedûrîya xwe tînim.'

Pê hevdrîya xo ano. Pê hedûrîya xwe tînim.'

1.8 Cihnav "Jubînî"ê 'Hevûdin' (Reciprocal Pronoun)

Ev cihnav her tim di rewşa tewandî de ye û di zazakî de di pirhejmarîyê de zayend tune ye û ji ber ku ev cihnav tu carî yekhejmar jî nayê hesibandin ji aliyê zayendê ve nêtar e.

Mînak:

Mi qaytê aye kerd, aye qaytê mi kerd. 'Min li wê nêrî. Wê li min nêrî.'

Ma qaytê jubînî kerd. 'Me li hevûdin nêrî.'

Ma û piyê mi jubînî ra hes kenê. 'Dê û bavê min ji hevûdin hez dikin.'

Înan jubînî dî. 'Wan hevûdin dît.'

1.9 Cihnavên Peywendiyê (Relative Pronouns)

Di zazakî de cihnavên peywendiyê ji bingihaneka (subordinator) "ke"yê û îzafeyên rengdêrî pêk tên. Ji ber ku îzafê li gor zayend û mêjerê diguhêre, loma cihnavên peywendiyê jî sê heb in:

Lajeko + ke 'Kurê + ku' (yekhejmar, nêr)

Çêneka + ke 'Keçika + ku' (yekhejmar, mê)

Domanê+ ke, 'Zarokên + ku' (pirhejmar)

Mînak:

Lajek verê bonî de kay keno. O birazayê min o. 'Kurik li ber xanî dilîze. Ew birazayê min e.'

Lajeko ke verê bonî de kay keno birazayê min o. 'Kurikê ku li ber xanî dilîze birazayê min e.'

Çêneka dewe ra êna. A werezaya min a. 'Keçik ji gund tê. Ew xwarziya min e.'

Çêneka ke dewe ra êna werezaya min a. 'Keçika ku ji gund tê xwarziya min e.'

Domanî kuklî kay kenê. Ê dewa ma ra yê. ‘Zarok veşartokê dilîzin. Ew ji gundê me ne.’

Domanê **ke** kuklî kay kenê dewa ma ra yê. ‘Zarokên **ku** veşartokê dilîzin ji gundê me ne.’

ENCAM

Bi giştî di zazakî de taybetmendiya cihnavan ew e ku dabeşkirina wan ne li gor biker û bireserê ye, li gor rewşên xwerû û tewandî ye. Ev yek tê wê wateyê ku di zazakî de wekî gelek zimanên din, cihnavên kesî ji bo biker û bireserê sabît nînin, bi gotineke din li gor rewşê diguherin.

Di devoka Gimgimê de di cihnava duyem a yekhejmar de zayend ji holê rabûye. Wekî mînak di devoka Gimgimê de hem ji jinekê re hem jî ji zilamekî re dibêjin:

Ti senên a. ‘Tu çawa yî?’

Lê di devokên din de ji jinekê re dibêjin:

Ti senîn a. ‘Tu çawa yî?’

Ji zilamekî re jî dibêjin:

Ti senîn î. ‘Tu çawa yî?’

Dîsa di heman cihnavê de carinan di şûna cihnava xwerû “**ti**”yê de cihnava tewandî “**to**” tê bikaranîn.

ÇAVKANÎ

Aksan, D. (2009): *Her Yöniyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Çağlayan, Ercan (2016): *Zazalar, Kültür ve Kimlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ç. 1 İstanbul.

Jandil, Lerzan (1999): *Ziwanê Kurdî (Diyalekta Kirmanckî) de Zemîrî, Vate Kovara Kulturî*, h. 7 Wisar.